

Ökológiai x Kulturális Konceptiója

Összefoglaló

Veszprém-Balaton 2023
Európa Kulturális Fővárosa

A koncepciót és annak összefoglalóját a Veszprém – Balaton 2023 Európa Kulturális Fővárosa megbízásából a PAD Alapítvány készítette.

2021

Tartalom:

Bevezető	1
Ökológiai kihívások	3
A Balaton és vízkészlete	4
A Balaton térsége:	8
Erdészet - Mezőgazdaság - Tájhasználat	8
Térségi adaptációs lehetőségek	8
Ökológiai fenntarthatóság fogalma térségi kontextusban	10
Társadalmi adaptáció	13
A Balatonnal és térségével kapcsolatos társadalmi elvárások tisztázása	13
Idegenforgalmi régió és ökológiai turizmustáj	14
Zöld/környezetvédelmi/ökológiai példák és jó gyakorlatok	16
Programformátum	18
A Balatoni Ökológiai Programban megvalósuló és támogatott projektek értékelési szempontrendszer	20

Bevezető

Az ökológiai x kulturális koncepció célja, hogy tisztázza a Balaton és régiójának ökológiai szempontból fontos fogalmi kereteit, meghatározza a súlyponti, a térségre vonatkozó kihívásokat, és megalapozza a hozzá kapcsolódó kulturális programsorozat kidolgozását.

A koncepció kialakítása az ökológiai folyamatokkal és kihívásokkal foglalkozó tudományterületek képviselőinek és intézményeinek véleményei alapján, és a térségi tudás beépítésével összerakott szintézis munka. Az **ökológiai x kulturális koncepció** segít mind az EKF-nek, mind a jövőbeni pályázóknak és résztvevőknek a **Balatoni Ökológiai Program** szempontjából relevánsnak választott témák közötti eligazodásban és súlyozásukban. A 2020 októbere és 2021 januárja között készült, szakértői interjúk, kérdőívek és workshopok, asztali kutatás és programalkotói tréningek formájában jött létre. A folyamat pontos lépései a weboldal *folyamat* füle alatt találhatóak meg.

A Veszprém – Balaton 2023 Európa Kulturális Fővárosa (VEB 2023) projekt a Balatoni Ökológiai Programján keresztül szeretné támogatni

- a Balaton természeti értékeinek és veszélyeztetettségének tudatosítását,
- a Balaton védelmével kapcsolatos társadalmi konszenzus elősegítését,
- a Balaton mint egyedi ökoszisztéma és kultúrtáj nemzetközi pozicionálását,
- hosszútávon fenntartható ökológiai-kulturális rendezvénysorozat meghonosítását.

A következőkben a koncepció összefoglalója olvasható, a szövegben linkelve találhatóak a témához kapcsolódó interjúk és egyéb információk.

1. Ökológiai kihívások

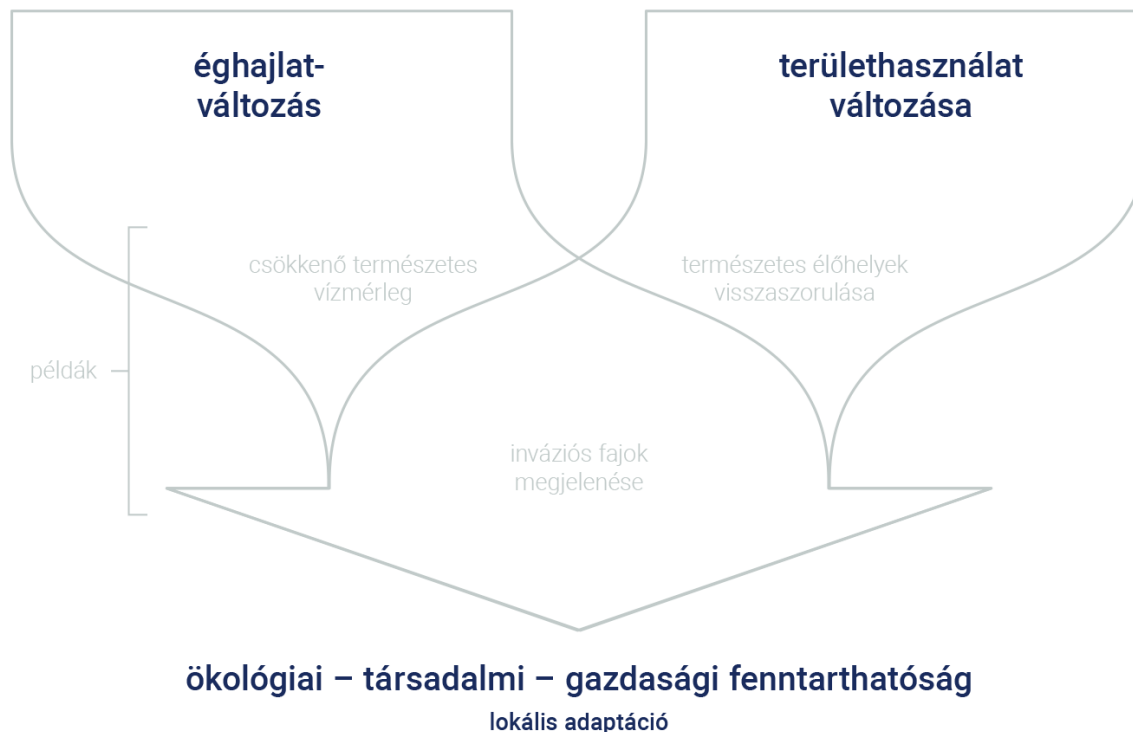
Milyen, a régiót érintő ökológiai kihívásokkal szükséges szembenézni?

A két legnagyobb, a Balatont és térségét érintő, egymással összefüggő ökológiai kihívás az **éghajlatváltozáshoz** és a **területhasználat változásához** köthető. A megkérdezett ökológusok és a kapcsolódó tudományterületek képviselői között egyetértés van abban, hogy az éghajlatváltozás át fogja alakítani a Balatont és térségét a jelenlegi emberi területhasználati változásoktól függetlenül is. Emellett az egyre intenzívebb területhasználat, a természetes és természetközeli élőhelyek visszaszorulása, az emberi túlhasználat és túlépítés sok esetben már az éghajlatváltozás hatásaitól függetlenül is átalakítja a környezetet, így a legfontosabb oka az invazív fajok megjelenésének, bizonyos fajok kipusztulásának, az élőhelyek leromlásának. [Egy példa a Balaton emberi használatának szempontjából fontos összefüggések szemléltetésére.](#)

Ezek a változások tehát az ökoszisztéma szolgáltatások csökkenéséhez vezetnek, vagyis össztársadalmi szinten is kárt okoznak.

- Ezért kiemelten fontos társadalmi párbeszédet indítani arról, hogy mit várunk a Balatontól, milyen "szolgáltatásokat", természeti adottságokat tartunk értékesnek, és ezek az igények a küszöbön álló változások hatásait figyelembe véve mennyire fenntarthatóak.
- Azt is fontos vizsgálni, hogy a Balatonnak és térségének milyen lokális adaptációs lehetőségei vannak, és ezeket milyen kulturális eszközökkel lehet támogatni.

A BALATONT ÉS TÉRSÉGÉT ÉRINTŐ LEGFONTOSABB KIHÍVÁSOK

A következőkben a Balatont és térségét érintő ökológiai kulcskihívásokról ejtünk néhány szót, amelyekkel a Balatoni Ökológiai Program részletesebben is foglalkozni szeretne. A program folyamán a témák kifejtésre kerülnek, és tematikusan bővülnek.

A Balaton és vízkészlete

éghajlatváltozás – menedzselt ökoszisztéma – vízszint – vízminőség – parti zóna – természetközeli partvédelem

A Balaton egy menedzselt ökoszisztéma, ismert természetes élőhelyeit és azok élőlényeit jelentősen befolyásolták az évszázados természetátalakító emberi tevékenységek.

*A jelenlegi Balaton nem elhanyagolható részben emberi termék.
Magyarországon egyébként sok híres vizes élőhely hasonló menedzselt*

ökoszisztéma, amit műtárgyakkal és egyéb beavatkozásokkal tartanak életben, illetve megfelelőnek tekintett állapotban. Ott a csodálatos, óriási természetvédelmi értékű Kis-Balaton, a Tisza-tó, a Szigetköz, rengeteg holtág vagy a gemenci ártér. (Honti)

Azt, hogy mennyire természetet utánzó/természetközeli az adott menedzselt ökoszisztéma, a társadalmi igények erősen formálják. Fontos ezért a széleskörű tájékoztatás, hogy az egyes beavatkozások és azok következményei hosszú távon, ökológiai, társadalmi, gazdasági szempontból is fenntarthatóak lehessenek.

A Balaton vízszintje

A Balaton és vízgyűjtőjének vízháztartása igen érzékeny, ezért az éghajlatváltozás következtében bekövetkező átalakulás tudományos vizsgálata mellett a vízháztartásba való emberi beavatkozások nyomon követése is fontos. A tó vízszintjének szűk szabályozási tartományban tartása nem ökológiai, hanem társadalmi igény. A jelenlegi 120 cm-es felsőszabályozási vízszint 10-20 éves időtávban a klímaváltozás várható hatásai miatt a jelenlegi eszközrendszerrel **nem fenntartható**. Valószínűsíthetően gyakrabban lesznek aszályosabb időszakok, alacsonyabb vízszintek.

A megkérdezett szakértők egybehangzóan egyetértenek abban, hogy a tó élővilága számára egyébként is fontos a **változó vízállás**: a víz átkeveredése miatt, a parti vegetáció megújulása, például a nádas regenerálódásának érdekében.

Vízminőség

*Beszélünk az emberi szempontú és az ökológiai szempontú vízminőségről. Az ember szempontjából a vizet ipari célra használjuk, fürdésre és fogyasztásra, például amikor megisszuk. Az ivóvíz minősége egyszerű dolog, mert az arról szól, hogy van-e benne olyan kémiai anyag vagy fertőző élőlény, ami problémát okoz. A **fürdés szempontjából** van ennek egy esztétikai aspektusa is, hogy a víz átlátszó-e, vagy legalább annyira kellemes-e, hogy van kedvünk belemenni. Az **ökológiai vízminőség** pedig azt határozza meg, hogy milyen élőlények, milyen életközösség tud kialakulni a vízben, ami ugye szintén maga is egy élőhely. Ez leginkább a víz hőmérsékletével, az átlátszóságával, tehát a lebegőanyag-tartalmával függ össze, és van még egy harmadik paraméter is, ami már tulajdonképpen magát az élőhelyet, az életközösséget jellemzi, ez pedig az algák mennyisége, amit a klorofill koncentrációval jellemezünk. (Zlinszky)*

A megkérdezett kutatók szerint az éghajlatváltozás következtében a tó külső és belső tápanyagterhelése is átalakuláson megy keresztül, és ez hatással lehet a vízminőségre: a jövőben többször lehet számítani például alga-tömegprodukcióra.¹

Alga-tömegprodukciónak nevezzük igazából azt, amikor az algák, tehát az egysejtű, fotoszintetizáló, lebegő szervezetek növekedése a vízben exponenciális, vagyis amikor olyan mennyiségben áll rendelkezésre a tápanyag, a fény, hogy nem korlátozza a növekedésüket, és nem is fogyasztják el őket az adott időszakban a növényevők.
(Zlinszky)

A magas, 120 cm-es felső szabályozási vízszint és a jó vízminőség közötti korreláció sem minden esetben egyértelmű (sőt a magas vízszint fokozza az alga-tömegprodukciók kialakulásának kockázatát), tehát ami korábban a vízminőségen javított, az a mostani helyzetben nem feltétlenül működik. Tehát a további kutatások mellett fontos vízhasználati szokásokra is adaptív szemlélettel érdemes tekinteni, és megvizsgálni, miként lehet a Balaton esetleges változó vízállásaihoz a tó használóiként alkalmazkodni.

Parti zóna – Partvédelem

A Balaton partvonalának közel 70 százaléka mesterséges partszakasz. A mesterséges partvédművek kettévágják a természetes/természetközeli parti sávot, akadályozzák a tó öntisztulási folyamatát.

A parti öv a tó legfajgazdagabb területe, egyrészt a benne előforduló változatos élőhelyi körülmények, másrészt a nádasok emberi hatásoktól való viszonylagos zavartalansága miatt. A nádasok kiemelkedő mennyiségű ökoszisztéma szolgáltatással bírnak, ezek közül a legfontosabbak: a hal-utánpótlás, a partvédelem, a mikroklíma biztosítása, valamint a kulcsszerep a balatoni tájkarakterben.²

Fontos lenne a **partra mint komplex rendszerre, sávra/zónára gondolni**, a Balaton természetes partjainak sokféleségét, különböző típusait a nagyobb közönséggel jobban megismertetni.

Ahol lehet, célszerű lenne visszaállítani a természetes partot. Ahol ez nem lehetséges, ott a már kialakított partszakaszok esetében is fontos lenne **természetközeli partvédelemi megoldásokban** gondolkodni, amelyek például jobban alkalmazkodnak a változó vízálláshoz is.

A partvonal szabályozási kérdések kapcsán fontos a természeti viszonyokat előtérbe helyezni a rekreációs, pénztermelő és egyéb motivációkkal szemben.

¹ Ezzel kapcsolatos kutatások előkészítése zajlik éppen. Balaton Algavirágzás Konzorcium projektjében.

² OVF Balaton Munkacsoport, szintézis jelentés 2019

Jelenleg a tó halállománya csak jelentős rendszeres telepítéssel tartható fenn. Korábban a Balaton öblei (berkek) szolgáltak a balatoni halak számára elsődleges ívóhelyül, ami ezek leválasztásával megszűnt. Mindenképpen megvitatandó kérdés lenne ezek **célzott, helyi wetland rehabilitációjának lehetősége**. A Halászati Zrt. feladata a halbetelepítés, és a balatoni horgászat hatása a tóra szintén nem elhanyagolható. A tápanyagterhelést csökkentő horgászati módszerek és gyakorlatok népszerűsítése is fontos, mert például a bojlis horgászattal sok tápanyag kerül a tóba, aminek a vízminőségre gyakorolt hatását jelenleg is vizsgálják.

A témához kapcsolódó, szakértőkkel készült interjúrészesetek itt találhatóak:

[Mit várunk a Balatontól, és milyen kompromisszumokra vagyunk hajlandóak érte?](#) *Interjú Dr. Honti Márkkal, az MTA-BME Vízgazdálkodási Kutatócsoportjának kutatójával*

[A kékalga önmagában nézve nem rossz, megvan a természetes helye az ökoszisztémában, de figyelni kell rá](#) *Interjú Dr. Padisák Judittal, a Pannon Egyetem egyetemi tanárával, limnoökológussal, az egyetem Limnológia Kutatócsoportjának vezetőjével*

[A legnagyobb probléma a Balaton túlzott használata](#) *Interjú Fülöp Bencével, a Balaton Klíma Konzorcium vezetőjével*

[A természeti érték ugyanolyan fontos, mint egy műemlék vagy egy kulturális érték](#) *Interjú Dr. Zlinszky Andrással, ökológussal, a szabadonbalaton csoport tagjával*

[Az egyedi fajok védelme helyett érdekesebb a rendszerszintű folyamatokra figyelni](#) *Interjú Dr. Jordán Ferenc biológussal, a tihanyi Balatoni Limnológiai Kutatóintézet korábbi igazgatójával*

A Balaton térsége³:**Erdészet – mezőgazdaság – tájhasználat**

éghajlatváltozás – edukáció – adaptáció – vízvisszatartás – talajvédelem – fajtaváltás
 ökoszisztéma szolgáltatások – fenntarthatóság

Mivel a balatoni térség egy kultúrtáj, amely változatos, mozaikos, *“a tájkarakter szempontjából is ezt a kis léptékű, **változatos tájstruktúrát** lenne érdemes megtartani, ami hagyományosan is a legtöbb helyet jellemzi.”* (Drexler)

A tájhasználat témaköréhez szorosan kapcsolódik a **térség gyors beépülése**, a korábbi tájhasználati módok gyors átalakulása, amely a természetes élőhelyek visszaszorulását is eredményezi.

Ökológiai szempontból az erdészetben az **éghajlatváltozás** következtében az **erdők átalakulása** és alkalmazkodása egy kulcskihívás a jellemzően szélsőségesebb és melegebb, szárazabb időjárás következtében. Az átalakuló vízgyűjtőn rendelkezésre álló csökkenő vízkészlet miatt a Balaton-felvidéki erdőknek az egyik legnagyobb problémája a **vízhiány**, ezért fontos minél több **vízvisszatartási** módszert és gyakorlatot alkalmazni.

Térségi adaptációs lehetőségek

A szakértők között egyetértés volt abban is, hogy változó körülmények miatt **a lokális adaptációs módok fel- és újrafelfedezése**, már meglévő gyakorlatok támogatása kiemelkedően fontos. Néhány javasolt irány:

- A Balaton térségében az ökológiai mezőgazdálkodásra való minél szélesebb körű átállás a Balaton közelsége miatt kiemelkedően fontos lenne, mert a

³ Balaton és térsége alatt jelen esetben a VEB 2023 által támogatható területet értjük.

növényvédőszeres **talajvízszennyezése, a felszíni vízbe** való bemosódásoknak a problémája (Drexler) továbbra is fennáll.

- A megkérdezett szakértők szerint a **talajvédelem** szintén kiemelt témája a térségnek. *“A Balaton-felvidék döntő részén különböző barna erdőtalaj van, miközben jelentős részben már nem erdő van rajta, hanem szántóföld, vagy gyümölcsös, vagy szőlő. Ezek a földeken korábban az erdő maga hozta létre a humuszban, tápanyagban gazdag talajt. Ha nem vesszük vissza ezekre a területekre a fákat, és ezek hatása révén a humuszt, a szénét, akkor ez a talaj előbb-utóbb ki fog merülni.”* (Borovics)
- Borovics Attila, az Erdészeti Tudományos Intézet igazgatója szerint az éghajlatváltozás miatt az alkalmazkodás érdekében szükség lesz őshonos növényekkel végzett **fajfajváltásra**, elegyítésre. Ezt jelenleg csaknem mindenki elfogadja, de Borovics úgy véli, hogy emellett bizonyos fajták valószínűleg el fognak tűnni, vagy előfordulhat, hogy lecserélődnek, vagy külső segítséggel le kell cserélni őket nem őshonos fajtákra.
- Az éghajlatváltozás következményeiből fakadóan a **fajtaváltás a szőlőtermesztést** is érinti: *“Egyes fajták esetében szükséges vagy szükséges lesz. Mondjuk a Szent György-hegy déli oldalán már szinte nincsen Olaszrizling, mert az ott termett Olaszrizling már az évjáratok többségében nem olyan bort ad, mint amilyennek megismertük, egyszerűen kiégnek a savak. Most már Rajnai rizlinget, Furmintot, Kéknyelűt vagy akár Toscanában honos kékszőlő fajtákat telepítenek melyek később érnek, jobban meg tudják őrizni a savakat. A klímaváltozás miatt nem fogjuk tudni a tradicionálisan elterjedt fajtáinkat ugyanolyan sikerrel termesztetni, ahogy nem tudunk olyan karakterű borokat sem készíteni belőlük, amiket száz-több száz évig tudtunk. Ezért fajta-szerkezetváltásra van szükségünk, vagy az lesz, hogy házasításokra térnek át a termelők, és azt mondják például, hogy ez itt a Badacsonyi-bor aminek az összetétele rugalmasan módosítható.”* (Kovács)
- **Agrárerdészeti megoldások felé** a természetvédelem és az agrárium részéről is jelentősen megnőtt az érdeklődés az utóbbi években. Az agrárerdészet *“a szántóföldi növénytermesztés és erdészet, vagy a gyümölcsstermesztés és erdészet összekapcsolása. (...) A francia gazdálkodók például a legdrágább szőlőterületekre viszik vissza újabban a fasorokat. Részben a talaj termőképességének megőrzése érdekében, részben a diverzitás visszahozásával, például a madárfauna gazdagításával a felhasználható rovarirtó szer mennyiségét csökkentik drasztikusan. De lehetne például a legeltetésben, vagy a bogyós gyümölcsök termesztésében is*

úgy visszahozni a fákat, hogy az árnyékolást ne különböző épített műtárgyak adják, miközben a fák kifejtik jótékony klímavédelmi hatásaikat is. Ezek is részei az alkalmazkodási folyamatnak. (Borovics)

- **A fás legelőknék**⁴ fontos szerepe van a biológiai sokféleség megőrzésében. "A fás legelőket legelőgazdálkodás céljából kialakított, megőrzött zártabb, nyíltabb erdőrészek, facsoportok, illetve ligetes, cserjés és fátlan gyepterületek jellemzik. (...) A hosszútávon fenntartható legeltetés nem csupán a »legelőn«, hanem több művelési ágba (erdő, gyepek, szántók), és élőhelytípusba tartozó terület legeltetésével tud megvalósulni." (Varga)

A témához kapcsolódó interjúkról:

[A klímaváltozásnak és a nem megfelelő területhasználatnak a Balaton környékén komoly következményei lehetnek](#) Interjú Petróczi Imrével, a Balaton-felvidéki Nemzeti Park Igazgatóság általános igazgatóhelyettesével, és Dr. Nagy Lajossal, a Természetmegőrzési Osztály vezetőjével

[Segítenünk kell az erdőknek, hogy megmentsek őket](#) Interjú Borovics Attilával, az Erdészeti Tudományos Intézet igazgatójával

[Az ökológiai mezőgazdaság nemcsak termel, hanem megőrzi a közjavakat az utókornak is](#) Interjú Dr. Drexler Dórával, az Ökológiai Mezőgazdasági Kutatóintézet ügyvezetőjével

[A klímaváltozás döntően át fogja alakítani a balatoni pincészetek működését is](#) Interjú Kovács Barnabással, a Szent István Egyetem Georgikon Campusának tanársegédjével

[A legelő állatok és a fás legelők ugyanúgy hozzátartoznak a Balaton-felvidék képéhez, mint a szőlősorok a hegyoldalon](#) Interjú Dr. Varga Anna etnobiológussal, a Pécsi Tudományegyetem Néprajz–Kulturális Antropológia Tanszék tudományos munkatársával

⁴ (1) (PDF) A fás legelők és legelőerdők használata magyarországi pásztorok és gazdálkodók tudása alapján. https://www.researchgate.net/publication/321213783_A_fas_legelok_es_legeloerdok_hasznalata_magyarorszagi_pasztorok_es_gazdalkodok_tudasa_alapjan (2021. január 14.)

Ökológiai fenntarthatóság fogalma térségi kontextusban

A fenntarthatóság ugyan nem ökológiai fogalom, de annak tág jelentéstartamából és túlhasználtaságából kifolyólag fontos kitérni rá. A fenntarthatóság környezeti, társadalmi és gazdasági pillérei egymástól nem elválaszthatóak, viszont nem is egyenlő fontosságúak, a környezeti korlátok meghatározzák, hogy mi lehet fenntartható, ezért a programnak diskurzus szintjén mindenképpen foglalkoznia kell a **fenntarthatóság ökológiai** kérdéseivel. A fenntarthatóság ökológiai értelmezését a következőképpen írja le az egyik megkérdezett kutató:

Tulajdonképpen az exponenciális növekedés ellentéte az exponenciális csökkenés, amikor kiirtjuk egymást, vagy elfogy minden, tehát amikor egy radikális, rövid idő alatt lezajló meredek változást akarunk elkerülni. Fenntarthatónak tekinteném tehát a fordított esetet, amikor nincsenek hirtelen átmenetek, amikor a változások olyan sebességgel zajlanak, hogy alkalmazkodni tudunk hozzájuk. Mondanom sem kell, hogy ez csak akkor lehetséges, ha a változások olyan lassan történnek, hogy a természetes rendszerek is tudnak alkalmazkodni hozzájuk, hiszen az emberiség létfeltételeit éppen ezek a természetes rendszerek alkotják. A cél az, hogy olyan sebességű változások történjenek, amelyekhez legalább mi tudunk alkalmazkodni, vagy ökológiai értelemben az ökológiai rendszer. (...) A fenntarthatóság megfogalmazásának egy másik oldala az ökológiai hálózatok fogalma. Ahogy a táplálékhálózat, egy ökológiai hálózat, vagy a kulcsfajok, élőhely építő fajok is egy hálózatnak a részei, ugyanúgy ez a hálózat térben is egy hálózat. A Balaton környéki mocsarak, a Balatonba torkolló kisvizek, a Balaton körüli gyepek. Önmagában a Balaton mint élő rendszer az egy hálózat, ha az egyik oldalon megpiszkáljuk, akkor lehet, hogy a másik oldalon pottyán ki valami. De nem lehet izoláltan kezelni mondjuk a vízminőséget minden mástól. (Zlinszky)

A jelenlegi helyzetet tekintve kiindulópontnak, és figyelembevétel az éghajlatváltozás következményeit, fontos átgondolni, hogy pontosan mit és milyen áron szeretnénk fenntartani. Szakértői interjúkban és az ökológiai kérdőívekben egyaránt kirajzolódtak a Balaton és térségének nem fenntartható területhasználati gyakorlatai, és az egyes érdekek ütközése mentén kialakuló konfliktusok.

A fenntarthatóság kifejezés arra utal, hogy egyértelműen meghatározható egy olyan állapot, amellyel tartós kompromisszumot képezünk a többféle, ütköző érdek között. De nincs, és valószínűleg nem is lehet olyan objektív kritérium, amivel meggyőződhetnénk arról, hogy egy állapot még elfogadható-e fenntarthatósági szempontból. (Honti)

Mezőgazdasági fenntarthatóság

Olyan felelős mezőgazdasági termelés, amely a közjavakat megőrzi amellet, hogy élelmiszert termel. A közjavak megőrzése alatt azt értem, hogy a mezőgazdaság nem szennyezi el a vizeinket, a levegőt, nem teszi tönkre a talajt. A fenntarthatóság lényege, hogy úgy használja az erőforrásokat, hogy a jövő generációnak sem szűkíti le a lehetőségeit. Mezőgazdasági kontextusba átültetve ez azt jelenti: mindazokat az erőforrásokat, amelyekkel élelmiszert termelünk, próbáljuk megőrizni úgy, hogy ez a jövőben is fennálljon mások számára. Ne szennyezzük el, ne tegyük tönkre, hogy a folyamat végén egészséges élelmiszert kapjunk. (Drexler)

Fenntartható erdőgazdálkodás

Az erdészek szerint a fenntartható erdőgazdálkodás azt jelenti, hogy minden egyes hektár erdőre egy szakmai konszenzus mentén elkészítjük az üzemtervet, amelyet a hosszútávú érdekek mentén alkot meg egy független erdészeti szervezet. A gazdálkodó így nem azt csinál, amit akar, amit szeretne, vagy amire neki most éppen aktuálisan szüksége lenne, hanem amit a hatóság lehetővé tesz a fenntarthatóság kritériumai szerint. Szigorú rendszer alakult ki arra, hogy korlátozott magántulajdonként az erdővel úgy kell bánni, hogy a közcél és a közérdek is érvényesüljön. Mindez abból fakad, hogy Európa megégette már magát, mert az erdeinek a döntő részét kiirtotta az elmúlt évszázadokban. Csak az elmúlt 100 évben alakult ki az az új gyakorlat Európában és így hazánkban is, hogy az erdő hosszú távon fenntartandó és gyarapítandó természeti erőforrás, amely a faanyag-termelésen túl egy sor társadalmi és ökoszisztéma szolgáltatással is hozzájárul a jólétünkhöz. (Borovics)

2. Társadalmi adaptáció

helyi közösségek - közösség alapú megoldások - hagyományos ökológia tudás - kis lépték
 - helyi értékláncok - közjavak (commons) - turizmustáj - jól-lét természetközpontú szemlélete - társadalmi részvétel - természetközeli megoldások - élelemkultúra - építéskultúra - társadalmi hozzáférés

A Balatonnal és térségével kapcsolatos társadalmi elvárások tisztázása

A legtöbb szakértő és kutató elmondta, hogy kiemelten fontos lenne minél szélesebb körben párbeszédet indítani a **térség jövőképéről**. Ezt a folyamatot jól tudják tematizálni az ökológiai kihívások és az ahhoz kapcsolódó társadalmi gyakorlatok, mert ahhoz a térségben minden érintett csoport különböző módokon tud kapcsolódni.

- Hogyan lehet közös jövőkép? Eltérő jövőképek megvitatása
- Miért is szeretjük ennyire a Balatont? Mi kell a Balatonnak ahhoz, hogy a legjobb állapotában legyen ökológiailag?
- Milyen jövő scénáriók lehetségesek? A scénárió mint fogalom tisztázása
- Milyen a jó természetvédelem?
- Az ökoszisztéma szolgáltatások (általános fogalma) és térségi jelentőségük megvitatása
- Ökológiai fogalmak tisztázása, és térségi szintű példákon keresztüli személetesítése
- Különböző védett terület-típusok a térségben
- Invazív fajok kérdéskörének tisztázása
- Egyedi fajok védelme helyett a rendszerszintű folyamatok láthatóvá tétele

Az ökológiai kihívások társadalmi adaptációs lehetőségeinél kiemelt figyelmet kapnak:

- A legkülönbözőbb társadalmi csoportokat megszólító és elérő környezeti nevelési projektek
- Közös és eltérő térségi jövőképekről szóló párbeszéd kezdeményezése
- A helyben már aktív önszerveződő közösségek bemutatása és összekapcsolása

- Helyi közösségek megszólítása és bevonása, közösség alapú megoldások előtérbe helyezése
- Helyi értékláncok vizsgálata és megerősítése
- Hagyományos ökológiai tudás hangsúlyosabb beépítése
- Kis léptékű projektek, programok támogatása
- A társadalmi részvétel megerősítése az egyes adaptációs kísérletekben

Tó- és tájhasználati példák:

- A Balaton környékén található **helyi élelmiszer rendszerekkel**⁵ kapcsolatos kezdeményezések számbavétele és összefogása
- A nagy hagyományra visszatekintő, térségében található sédek és patakok menti berkek közelében lévő **közösségi konyhakertek** működésének részbeni újjáélesztése (mert ezek bizonyos helyeken még jelen vannak)
- A **gasztronómia és a természetvédelem kapcsolata** a legeltetéshez, pásztorvilághoz
- A **fás legelő mint közösségi tér és tapasztalat** lehetőségeinek újragondolása
- A Balaton és térségének **horgászati** és **halászati** kérdéseinek tematizálása
- Fenntartható tájspecifikus építészet – népi építészet ökológiai vonatkozásainak megkutatása

Idegenforgalmi régió és ökológiai turizmustáj⁶

A Balaton és térsége Magyarország egyik legfontosabb idegenforgalmi régiója, ahol a turizmus a 18. század eleje óta formálja a tó környezetét és társadalmát (Schleicher, 2016: 9). Számos kutatás foglalkozik a térség részeinek történeti-kulturális vizsgálatával, de a környezeti és társadalmi-kulturális kölcsönhatások legátfogóbb anyagát eddig Schleicher Vera⁷ és munkatársainak kutatása valamint Schleicher doktori disszertációja adja.

Túl az erőforrásokért folyó küzdelmeken és magán a kultúrharcon, amelyben kulturális mintázatok csaptak össze egymással egy-egy földterület, öböl, szőlőhegy, forrás birtoklásáért és értelmezéséért, az értelmező elit a turizmus megjelenésének első pillanatától fogva kísérletet tett a táj egészének átlényegítésére is. A művészetek, a tudomány és a politika eszközeivel történő folyamatos jelentés- és identitásteremtés

⁵ Kujáni K. Az alternatív élelmiszer-ellátó rendszerek meghatározásának és csoportosításának tényezői, 2014

⁶ Jelen munkában az ökológiai turizmustáj fogalma alatt, a turizmus számára fontos ökológiailag fenntartható kultúrtáji adottságokat és az ahhoz kapcsolódó elvárásokat és képzeteket értjük.

⁷ <http://www.balatonkutas.hu> (2021. január 14.)

eredményeként formálódott a Balaton egyfajta szintetikus turizmustájjá. (Schleicher hivatkozva 2014, vö. Kramer 1984; Köstlin 1994; Szijártó 2000. 12 432).

A mai napig húzódó legtöbb területhasználati kérdést és konfliktust ezen tájhasználói csoportok eltérő motivációi és igényei okozzák, a fenntarthatatlan tájhasználati gyakorlatok miatt azonban egyre égetőbbé válik az eltérő motivációk és jövőképek pontosabb megismerése.

További kérdés lenne, hogy mik a balatoni turizmustáj jelenlegi képzetei, és ezek mennyire hangolhatók össze a térség valós ökológiai fenntarthatóságával?

Milyen fenntartható turizmusformátumok működnek a Balaton térségében, az eltérő társadalmi csoportok ezekhez miként férhetnek hozzá?

A témához kapcsolódó interjúk:

[A Balaton ökológiai egészségében benne van a mi egészségünk is](#) Interjú Dr. Pataki Györggyel az Environmental Social Science Research Group (ESSRG) kutatójával

[Kevés helyen mutatható be úgy ember és táj egymásra utaltsága, mint a Balatonnál](#) Interjú Dr. Lányi Andrással, az ELTE Humánökológia Mesterszakának egyetemi docensével és szakalapító igazgatójával

[Fenntartható építészetet csak helyi, természetes anyagokkal lehet csinálni](#) Interjú Bihari Ádám okleveles építészmérnökkel, a Környezettudatos Építők Szervezetének elnökével

3. Zöld/környezetvédelmi/ökológiai példák és jó gyakorlatok

Korábbi zöld/környezetvédelmi/ökológiai és kapcsolódó kulturális és művészeti fesztiválok, kezdeményezések és projektek a Európa Kulturális Fővárosainak programjai között és azon túl

Az asztali kutatásban első körben a konkrétan ökológiai témájú kulturális projektek felkutatására került a hangsúly. Jelenleg sajnos magát a fogalomhasználatot számos félreértés (nem tisztázott fogalmi keretek) kíséri, így sok esetben az "öko" szó egy sokkal tágabb, köznapi jelentést kapott. Az "öko" fogalma megjelent az általános fenntarthatóság, zöld, környezetbarát fogalmi keretben, így az emberi tevékenységek környezeti ártalmainak csökkentése áll a fókuszában (kevesebb hulladék, környezetbarát közlekedési forma, természetes alapanyagok, stb.). Sok esetben az öko jelenti a természetes anyagok használatát, valamint a természettel való harmonikusabb együttélést. A kutatásunkban vizsgáltunk olyan kulturális eseményeket, amelyek tágan értelmezve a jelenlegi fogalmi keretek között öko, vagy zöld, fenntartható címkével vannak ellátva.

A koncepció kidolgozásának egyik része az elmúlt évek Európa Kulturális Fővárosok programjaiban és vállalásaiban megjelenő zöld/környezetvédelmi/ökológiai szemlélet jelenlétének elemzése volt. A gyűjtésből látszik, hogy bár az utóbbi évek győztes városainak programjában szerepelnek fenntarthatósági-, klíma- és zöld témájú projektek, de konkrét ökológiai témájú projekteket nem találtunk. Ezzel együtt alább olvasható pár megvalósult kezdeményezés az elmúlt évek győztes városainak programjaiból.

Az asztali kutatás legfontosabb megállapításai:

- A korábbi EKF programokban konkrét ökológiai témájú program nem igazán szerepelt eddig
- A Zöld Fővárosok programjában is kevés konkrét ökológiai témájú projekt szerepel
- A világ számos pontján működnek akár nagyléptékű környezeti nevelési projektek, helyszínek
- A világ városaiban rengeteg zöld projekt fut, de ezek nagyrészt olyan beavatkozások, amelyek valamilyen módon a városi térbe próbálják meg visszahozni a természetet (városi kertészet, méhek, vertikális kertek, zöld folyosók, vízpartok hasznosítása, energiahatékonysági, hulladékgazdálkodási projektek) erős környezeti nevelési szemlélettel

- Az elmúlt 30 évben több nagyléptékű rehabilitációs (visszaalakítás eredeti/korábbi állapotra) projekt megvalósult (városi zöldfelületek, vízfolyások, vízpartok)
- Az utóbbi időben egyre több művészeti projekt választotta témájaként az ökológiai kérdéseket

A témához kapcsolódó további bejegyzések:

- [Zöld és fenntarthatósági kezdeményezések korábbi Európa Kulturális Fővárosainak programjaiból](#)
- [Lahti Európa Zöld Fővárosa 2021 zöld/fenntartható programjai](#)
- [Nemzetközi jó példák komplex környezeti nevelés projektekből](#)
- [Az adaptív menedzsmenttől a múzeumban létrehozott mesterséges tóig](#)
- [Ökológia és Művészet 1](#)
- [Ökológia és Művészet 2](#)

4. Programformátum

A Balatoni Ökológiai Program **megfigyelő, interaktív, hosszabb időtávon gondolkodó, rendszerszintű, léptékében fenntartható, a környezetre szigorúan odafigyelő**, olykor kísérleti, de szinte minden esetben edukatív elemeket tartalmazó programok összessége.

BALATONI ÖKOLÓGIAI PROGRAMSOROZAT FORMÁTUMA

Az **Ökológiai hét** a program *szakmai pillére*, évente egyszer megrendezésre kerülő néhány napos eseménysorozat a kiválasztott ökológiai fókuszú témához kapcsolódó *szakmai fórum/minikonferencia/szimpózium/meetup* nemzetközi, hazai és térségi meghívottakkal egyaránt. Az ökológiai hét feladata a soron következő téma elméleti keretezése és megalapozása, amely a kulturális események témáját meghatározza.

A **régiós partnerségi hálózat** a térségi szereplők együttműködését, tudáscseréjét, kapacitásbővítését támogatja. *Térségi találkozók, fórumok helye, science cafék* egész éves bontásban. Ez az elem horizontálisan egyéb más EKF programhoz is tud kapcsolódni, kisléptékű, és a hosszú távon fenntartható térségi szereplők együttműködését, azoknak a program személeletéhez illő igényeit és céljait szolgálja. Az eseményeket vendégül láthatják az egyes szereplők, a partnerségi találkozók szervezése megpályázható.

Környezeti nevelési programok

Térségi ökológiai kérdéseket feldolgozó környezeti nevelési foglalkozások és workshopok, célközönségüket tekintve többfélék, a gyerekek és fiatalok megszólításán túl a kifejezetten felnőttek bevonása is cél.

Kulturális – művészeti akciók

Ide tartoznak a residency résztvevőinek akciói és a mikro-granteket megpályázott és felkért alkotók/csoportok akciói is.

Residency program

Hazai és nemzetközi művészek és alkotók rezidencia programja. Szakmai választás alapján, pályázható és meghívásos formában egyaránt.

Balatoni Ökológiai Labor a programsorozat kísérleti munkaállomása, az egyes pillérek találkozási területe, berlini Floating University szerű szimbolikus és funkcionális tér, a többi programelem szakmai koordinációjának helye.

Balatoni Ökológiai Fesztivál

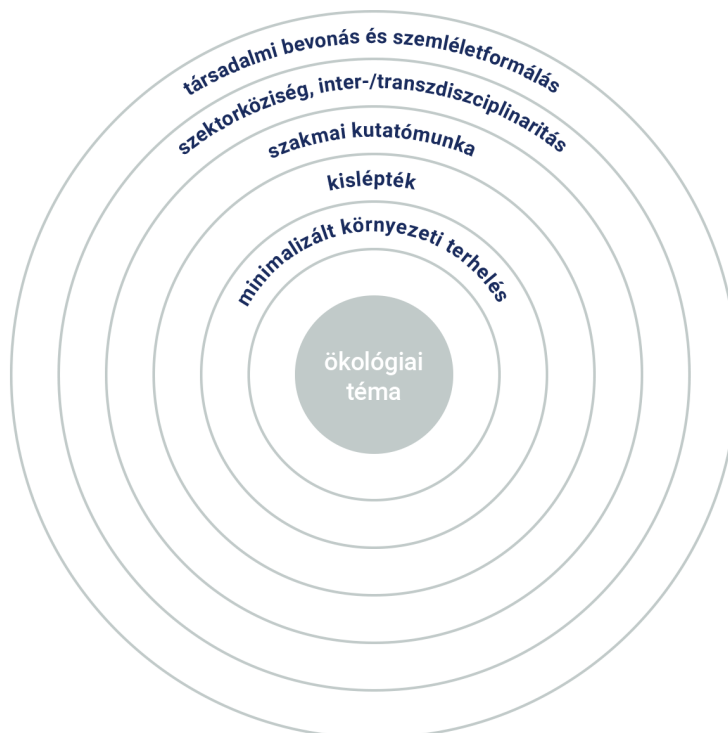
2022-2023-ban megrendezésre kerülő fesztivál a Balatoni Ökológiai Program összes egyéb eseményének találkozópontra.

Kommunikációs Platform, webfelület, podcast, magazin, nyilvános beszélgetések, hazai és nemzetközi témák és beszélgetések, kitekintő.

5. A Balatoni Ökológiai Programban megvalósuló és támogatott projektek értékelési szempontrendszere

A koncepció összerakásának egyik fontos eleme egy szempontrendszer kidolgozása volt, amely formátumában és tartalmában is segít értékelni és összehasonlíthatóvá tenni különböző projekteket, programokat.

ÖKOLÓGIAI X KULTURÁLIS PROJEKTEK ÉS PROGRAMTERVEK
ÉRTÉKELÉSÉNEK SZEMPONTRENDSZERE

ÖKOLÓGIAI X KULTURÁLIS PROJEKT ÉS PROGRAMTERVEK
ÉRTÉKELÉSÉNEK SZEMPONTRENDSZERE

tematikus relevancia	A régió ökológiai kérdéseinek, igényeinek fő prioritásként való kezelése, mely megjelenik a témaválasztásban.
minimalizált környezeti terhelés	Az ökológia nem csak mint téma jelenik meg, fő szempont a médium kiválasztása az anyaghasználat tekintetében is, amely a környezeti-táji adottságokkal összhangban van, azt nem rongálja vagy szennyezi.
kislépték	Az események jellegükben és méretükben is ökológiai szempontokat vesznek figyelembe (nem egyszeri nagy tömegek vonzása a cél, hanem a folyamatra épülő élményalapú megközelítés), pl. workshop, mikroprojekt, akció, stb.
szakmai kutatómunka	A művészek, ökológusok és más szektorok szakemberei közötti kommunikáció jelenléte (beszélgetések, interjúk, stb. formájában).
szektorközi, inter-/transzdiszciplinaritás	A művészeti-kulturális szakemberek, ökológusok és kapcsolódó szektorok szakembereinek szoros együttműködése, ahol a tudós/kutató nem pusztán információforrás, a művész nem csupán kommunikátor, hanem egyenrangú kutató-alkotó felek.
társadalmi bevonás és szemléletformálás	A közvetíteni kívánt tudás minél szélesebb és diverzebb társadalmi csoportokkal való ismertetése, ahol e csoportok nem csak mint passzív befogadók hanem mint aktív résztvevők vannak jelen, legyen szó egy köztéri művészeti eseményről, intervencióról, kiállításról vagy workshopról.

Köszönet minden kutatónak, szakértőnek, kérdőív kitöltőknek, aki tudásával és véleményével segítette a koncepció kialakítását.

Az összefoglalóban található linkek és további anyagok a <https://ecocultconceptveb2023.hu> oldalon elérhetőek.

A programhoz és a koncepcióval kapcsolatos elérhetőségek:

Veszprém–Balaton 2023: <https://veszprembalaton2023.hu/hu/projects/okologiai-fesztival>

PAD: www.pad.network